

مدل سازی تأثیرات گردشگری شهری بر کیفیت زندگی و شهر خلاق در شهر کرمانشاه

محسن شاطریان^{۱*}، رسول حیدری سورشجانی^۲ و ژیل ورفی نژاد^۳

^۱استاد گروه جغرافیا و اکوتوریسم، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه کاشان
^۲استادیار گروه جغرافیا و اکوتوریسم، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه کاشان
^۳کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، کاشان
تاریخ دریافت: ۹۵/۹/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۹۸/۷/۲۰

چکیده

جهان امروز شاهد جهشی بلند به سوی زندگی هر چه بهتر و با کیفیت تر است و تلاش برای ارتقای کیفیت زندگی شهری دغدغه اصلی صاحب نظران می باشد. در این مسیر توجه به شهرها به عنوان مراکزی که گرداننده اصلی این جریان هستند، اهمیت بسیاری دارد. گردشگری شهری با محوریت خلاقیت، کیفیت زندگی و رفاه شهروندان را تحت تأثیر مستقیم خود قرار داده است. هدف از انجام این تحقیق بررسی تأثیرات گردشگری شهری در کیفیت زندگی و شکل گیری شهر خلاق در شهر کرمانشاه می باشد. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است و با استفاده از پرسش نامه محقق ساخته در محیط شهر کرمانشاه است که اطلاعات و داده ها از نمونه ۳۸۵ نفری شهروندان بین ۱۵ تا ۷۵ ساله این شهر به دست آمده است. جهت تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از پرسش نامه از روش معادلات ساختاری (SEM) با استفاده از نرم افزار Amos استفاده شده است. نتایج نشان داد که پتانسیل های گردشگری در کیفیت زندگی و کیفیت زندگی در ایجاد شهر خلاق مؤثر هستند که با افزایش کیفیت زندگی، وضعیت شهر خلاق به مقدار ۰/۸۵ تغییر خواهد کرد. بهبود کیفیت خدمات زیرساخت های پتانسیل های طبیعت گردی شهر کرمانشاه، شهر خلاق با سرعت بیشتری تحقق می یابد.

واژه های کلیدی: گردشگری شهری، شهر خلاق، کیفیت زندگی، مدلیابی معادلات ساختاری (SEM)، شهر کرمانشاه

مقدمه و بیان مسئله

دو اصل مشارکت و کارآیی که از شاخص های اصلی در حوزه حکمروایی شهری است، می گردد؛ همچنین، ایده شهر خلاق برای مدیران، برنامه ریزان و شهرسازان باعث گسترش آفاق دید و تحلیل راهکار در مواجهه با مسائل شهر می شود و به تنوع علایق و عقاید در پهنه شهر احترام می گذارد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹). امکان توسعه گردشگری در ایران، به ویژه در مناطق دارای تنوع فرهنگی، پیشینه غنی تاریخی و آثار هنری محلی و صنایع دستی متنوع نظیر کرمانشاه به بهترین وجه وجود دارد. گردشگری شهری با کالبد شهر تعامل پیچیده ای دارد که گاهی این دو را نمی توان از هم تفکیک کرد. این ارتباط دو سویه و متقابل بوده، از یک طرف شهر با ظرفیت ها، خدمات و عناصر خود

شهر به عنوان عالی ترین تجلی گاه زندگی جمعی، همواره در معرض اعمال سلیقه های خلاقانه و گاه ناهماهنگ معماران و طراحان شهری بوده است، چنانچه مامفورد^۲ معتقد است که در شهر روابط اولیه زیادی وجود دارد که منجر به نوآوری های اجتماعی و خلاقیت در زندگی می شود. از نظر وی زندگی شهری دارای خلاقیت بوده و شهر محل تجلی تمدن است که طی قرن ها، نوآوری های زیادی را پدید آورده است (رحمتی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳). خلاقیت در شهر باعث رهایی از بن بست های مدیریتی و کالبدی و پیاده سازی

*نویسنده مسئول: shaterian@kashanu.ac.ir

خلاقیت‌های هنری، نوآوری‌های علمی و تکنولوژیکی و صدای رسای فرهنگ رو به رشد است (ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۶). شهر خلاق، شهری است که تنوع فرهنگی و بیان خلاقیت در آن ارزشمند بوده و مردم می‌توانند در زندگی روزمره خود از فعالیت‌های خلاق موجود در آن لذت ببرند (شه‌بایان و رهگذر، ۱۳۹۱: ۱۹). به بیانی ساده شهر خلاق شهری است که در آن فعالیت‌هایی نو و خلاقانه صورت می‌گیرد؛ در حقیقت، شهری که بتواند به شکلی خلاقانه موجب همکاری افراد گوناگون شود، موفق‌ترین شهر در این قرن خواهد بود (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۰). اولین کسی که بحث مناطق و شهرهای خلاق را مطرح کرد ریچارد فلوریدا است. او در سال ۲۰۰۲ اولین کتاب خود را با عنوان Creative Class به چاپ رساند و پس از آن در سال ۲۰۰۵ کتاب دیگری را برای تقویت موضوعش منتشر کرد (رفعیان، ۱۳۸۹: ۱۲). در حقیقت شهر خلاق مفهومی است که چارلز لندری در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی آن را مطرح کرد. از آن زمان به بعد این موضوع به جنبشی جهانی مبدل شد که بر الگوی جدید برنامه‌ریزی شهری برای شهرها بازتاب یافت (فرزین پاک، ۱۳۸۹: ۱۳۶). شبکه منطقه‌ای شهرهای خلاق در اکتبر سال ۲۰۰۴ توسط یونسکو^۲ در صد وهفتادمین مجمع عمومی شروع به کار نمود. هدف آن کمک به بازیابی پتانسیل‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در راستای رشد هوشمند است که توسط نیروهای محلی برپا می‌گردد تا شعار "جهانی بیندیشیم و محلی عمل کنیم" را به نتیجه برساند. این شبکه شهری متشکل از هفت شاخص بوده که شامل: ادبیات، سینما، موسیقی، مهارت و هنر فولک، طراحی، هنرهای رسانه‌ای و تغذیه می‌باشند (یونسکو^۳، ۲۰۰۷).

اولین بار "دبور"^۴ در سال ۱۹۶۷ مبحثی با عنوان "شهر تماشایی یا شهر نمایش" را مطرح نمود. نظرات او پیرامون تلفیق فضای اقتصادی و فرهنگی در مقیاس

گردشگری را یاری می‌نماید و از طرف دیگر گردشگری باعث افزایش رونق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر می‌شود و حتی کالبد شهر را نیز تغییر می‌دهد. بهره‌برداری از ظرفیت‌های گردشگری نیازمند مهیامودن زیرساخت‌ها و امکانات لازم در بستر گردشگری است. از این‌رو، هدف کلی این پژوهش با استفاده از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای، بررسی تأثیر پتانسیل‌های گردشگری در کیفیت زندگی و ایجاد شهر خلاق است. در این تحقیق، اثر پتانسیل‌های گردشگری بر کیفیت زندگی و از طرف دیگر اثر کیفیت زندگی بر روی شهر خلاق، زنجیروار بررسی می‌شود. بدون شک پتانسیل‌های موجود و مهیا شده برای گردشگری بر روی کیفیت زندگی شهروندان تأثیر می‌گذارد. اگرچه فلسفه این پتانسیل‌ها ارتباط چندانی با کیفیت زندگی شهری ندارد، ولی به دلیل ظرف مشترک زندگی شهری و گردشگری که کالبد شهر را شامل می‌شوند، نمی‌توان این تأثیرات را انکار کرد؛ بنابراین در این پژوهش با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری به ارزیابی ارتباط متقابل گردشگری با کیفیت زندگی و شهر خلاق پرداخته می‌شود.

مبانی نظری

واژه خلاقیت در لغت‌نامه دهخدا خلق کردن، آفریدن و به وجود آوردن معنا شده است. خلاقیت در ساده‌ترین سطح به معنای پدید آوردن چیزی است که قبلاً وجود نداشته است. خلاقیت محصولی از ایده‌های جدید تخیلی است که شامل نوآوری رادیکال و یا راه‌حلی برای یک مشکل و همچنین یک فرمول رادیکال از مشکلات است (سفرتزی^۱، ۲۰۰۲: ۲). ایده شهر خلاق از دهه ۱۹۸۰ به بعد ظهور کرد. این موضوع در ابتدا به صورت یک موضوع ذهنی به‌نظر می‌رسید که فراخوانی برای روشنگری و تصویرسازی بود و هدف اصلی آن اثرگذاری بر فرهنگ سازمانی بود (رضائیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۶). شهر خلاق مکانی برای رشد و نمو خلاقیت‌ها در چارچوب ارتباطی مناطق خلاق است. شهر خلاق منزلی برای

2. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)
3. UNESCOt
4. Guy Debord

1. Sefertzi

تحقق شهر خلاق را دارد. شفیعی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان "اصفهان به عنوان شهر خلاق صنایع دستی با رویکرد توسعه گردشگری" به این نتیجه رسیدند که اصفهان براساس شاخص‌های تعریف شده توسط یونسکو توان مطرح شدن به عنوان یک شهر خلاق صنایع دستی را دارد. حاجی‌نوروزی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان "بررسی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های شکل‌گیری گردشگری خلاق و شهر خلاق با استفاده از تکنیک SWOT در شهر تبریز" به این نتیجه دست یافتند که این شهر دارای پتانسیل‌ها و توانمندی‌هایی در زمینه توسعه صنعت گردشگری و تحقق شهر خلاق است. یوسفی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل نقش و جایگاه شهر خلاق در توسعه گردشگری شهری با رویکرد توسعه پایدار" به این نتیجه دست یافتند که زمینه‌ها و بسترهای تحقق شهر خلاق در راستای توسعه گردشگری شهری در شهرهای ایران فراهم است و با وجود سابقه تاریخی، هنری، فرهنگی، ظرفیت مذهبی، جاذبه‌های فرهنگی، نمایش نامه‌ها، راه‌اندازی کریدور علم و فناوری و صنایع خلاق می‌تواند در جهت تحقق شهر خلاق حرکت کند. لطفی‌زاده دهکردی و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی شاخص‌های شهر خلاق با رویکرد توسعه گردشگری" به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری یکی از راه‌های مطمئن برای رسیدن به شهرهای خلاق است و ایجاد شهرهای خلاق خود سبب توسعه گردشگری خواهد شد. صحرائیان و موحد (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان تحلیل و شناسایی پهنه‌های زیمنه ساز توسعه خلاق بافت‌های فرسوده با تأکید بر گردشگری، مطالعه موردی محله فهادان شهر یزد با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتب و استفاده از نظرات متخصصان به شناسایی پهنه‌های زمینه ساز توسعه خلاق بافت‌های فرسوده پرداختند. خواجه شاهکوهی و موسوی پارسایی (۱۳۹۸) به بررسی تأثیر عملکرد ابعاد محصول مقاصد گردشگر بر رضایت مندی گردشگران یک آنالیز تطبیقی - همبستگی برحسب خصوصیات دموگرافیکی و

انسانی - به ویژه در موضوعاتی نظیر فضاهای مولد جدید، مجموعه‌های فرهنگی و به نمایش درآوردن محیط‌های بصری که در مادرشهرهای اصلی در دنیا وجود دارد - می‌باشد. مک گراهان و وجان (۲۰۰۷)^۱، در پژوهشی با عنوان طرح مجدد طبقه خلاق برای بررسی جریانات رشد در نواحی شهری و روستایی با تأکید و الهام از کار فلوریدا، بر این که افراد طبقه خلاق به سمت مناطقی کشیده می‌شوند که سطح بالای کیفیت زندگی دارند تأکید شده است در این بررسی مؤلفین بر طبق یافته‌های خود معتقدند که بررسی مجدد مشاغل خلاق فلوریدا با استفاده از اندازه‌گیری جدیدی که آن‌ها انجام داده‌اند با توسعه منطقه‌ای سازگارتر است. ساساکی (۲۰۰۸)^۲، در مطالعه خود به‌عنوان توسعه شهرهای خلاق از طریق شبکه به بررسی این که آیا شهرهای جهانی به سوی شهرهای خلاق حرکت کرده و همچنین این که چرا فرهنگ و خلاقیت به مرکز سیاست شهری نقل مکان کرده و همچنین به بررسی تجارب شهرهای جهانی که به سمت شهر خلاق حرکت کرده، پرداخته است و مهم‌ترین عامل را برای ترویج شهرهای خلاق تأسیس برنامه‌های تحقیقی و آموزشی برای توسعه منابع انسانی ضروری می‌داند و در آخر آنچه را که به نظر وی برای دستیابی به شهرهای خلاق ضروری است اشاره می‌کند. ضرابی و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی میزان تحقق‌پذیری شهر خلاق، مقایسه تطبیقی بین شاخص‌های توسعه پایدار شهری و معیارهای ایجاد شهر خلاق، نمونه مورد مطالعه: شهرهای استان یزد، پرداخت. نتایج تحلیل مسیر معیارهای شهر خلاق در پژوهش مذکور بیان‌کننده این است که متغیرهای نوآوری و آموزشی بیشترین تأثیرات را به ترتیب در توسعه پایدار و شهرهای خلاق استان یزد داشته‌اند. در نهایت شهر یزد با توجه به میزان بالای سرمایه‌های انسانی موجود، تعداد بالای متخصص، میزان بالای مراکز رشد و فناوری، قابلیت بالقوه‌ای در استفاده از انرژی‌های نو حرکت به سوی

1. Mcgranhn and Wojan

2. Masayuki Sasaki

تاریخی و جاذبه‌های ویژه تقسیم می‌گردند (اینسکیپ^۶، ۱۹۹۱: ۱۹). باتوجه به ماهیت شهرها، جاذبه‌های طبیعی کمتری در درون شهرها مشاهده می‌گردد. معمولاً در مورد مناطق شهری به ویژه کلان شهرها تنها جاذبه‌های انسان‌ساخت که شامل جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی و ویژه می‌شود، مورد بررسی قرار می‌گیرند.

کیفیت زندگی: اصطلاح کیفیت زندگی به‌طور کلی به وضعیت محیطی که مردم در آن زندگی می‌کنند مثل آلودگی و کیفیت مسکن، همچنین به برخی صفات و ویژگی‌های خود مردم مانند سلامت و دسترسی اشاره دارد (پاسیون^۷، ۲۰۰۳: ۲۰). کیفیت زندگی به معنای داشتن زندگی خوب و احساس رضایت از آن است یا این‌که می‌توان میزان واقعی رفاه تجربه شده به وسیله افراد و گروهها تحت شرایط اجتماعی و اقتصاد عمومی را کیفیت زندگی نامید (شلمر و مولر^۸، ۱۹۸۳: ۴۵). کیفیت زندگی یک فرد میزان برخورداری او را نشان می‌دهد، البته نه فقط به چیزهایی که به آنها دست یافته است، بلکه تمام گزینه‌هایی که شخص فرصت انتخاب آن‌ها را دارد (مک‌گور^۹، ۱۹۹۸: ۲۵). کیفیت زندگی به عنوان یک اصطلاح کلی مفهومی برای نشان دادن چگونگی برآورده شدن نیازهای انسانی و همچنین معیاری برای ادراک رضایت و عدم رضایت افراد و گروهها از ابعاد مختلف زندگی است (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷). تحقیقات در زمینه کیفیت زندگی و گردشگری نشان می‌دهد که گردشگری مزایای مثبت مستقیم و غیر مستقیم زیادی نظیر سطوح بالاتری از شاد بودن، ارتقاء سلامتی، افزایش امید به زندگی، افزایش عزت نفس، بالا بردن سطح رضایت‌مندی در جنبه‌های مختلف زندگی و به‌طور کلی رضایت از زندگی را به همراه دارد (نیال و همکاران^{۱۰}، ۲۰۰۷: ۱۵۴). شاخص‌های مورد بررسی در کیفیت زندگی شامل مسکن، محیط کالبدی، زیبایی فضای

اجتماعی با روش پیمایشی پرداختند که به این نتیجه رسیدند که وضعیت تأهل، سطح تحصیلات، درآمد و اشتغال بر رضایت گردشگران اثرگذار نمی‌باشد.

برای فلوریدا، شهرها باید به جای تمرکز صرف بر روی زیرساخت‌های ساختمانی و صنعتی روی استعداد افراد تمرکز کنند. چارچوب فلوریدا متشکل از سه تی: استعداد^۱، فناوری^۲ و تحمل^۳ است. او معتقد است که شهرها با تعداد بیشتری از هنرمندان، موسیقی‌دانان، استادان و دانشمندان، کارگران با تکنولوژی بالا، افراد خارجی، می‌توانند سطح بالاتری از توسعه اقتصادی داشته باشند (فلوریدا^۴، ۲۰۰۲: ۱۲). تعریف ساساکی از شهر خلاق با ملاحظات اجتماعی و توجه بیشتر به نقش ساکنان اصلی شهر ارائه شده است: شهرهای خلاق شهرهایی هستند که گرایش‌های جدیدی را در فرهنگ و هنر رواج می‌دهند و از طریق فعالیت‌های جدی خلاق هنرمندان، خالقان آثار و شهروندان عادی، صنایع خلاق و نوآورانه را ترویج می‌دهند، از لحاظ دارا بودن محیط‌های خلاق و نوآورانه متنوع غنی هستند و ظرفیتی مردمی برای حل مشکلات اجتماعی نظیر مردم بی‌خانمان دارند (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۷۶). جاذبه‌های گردشگری را می‌توان به شیوه‌های مختلف تقسیم‌بندی کرد. این تقسیم‌بندی‌ها، حاصل دیدگاه‌های افراد مختلفی است که هر کدام با توجه به دیدگاه و رویکرد خاص خود، به طبقه‌بندی جاذبه‌های گردشگری پرداخته‌اند. گان معتقد است که تمام عناصر و اجزای نظام گردشگری، به دو گروه عرضه و تقاضا تقسیم می‌شوند (گان^۵، ۲۰۰۲: ۱۵). با علم بر این نکته که، هرگاه منابع گردشگری (طبیعی، فرهنگی - اجتماعی و دیگر منابع)، با امکانات گردشگری همراه گردند به جاذبه تبدیل می‌گردند (ضرغام، ۱۳۸۱: ۱۵)، جاذبه‌های گردشگری از سوی سازمان جهانی جهانگردی به سه دسته عمده جاذبه‌های طبیعی، جاذبه‌های فرهنگی -

6. Inskip
7. Pacione
8. Schlemmer and Moller
9. Macgregor
10. Neal et al.

1. Talent
2. Technology
3. Tolerance
4. Florida
5. Gun

از متغیرها تشکیل شده است. دو نوع مدل تشکیل‌دهنده مدل معادله ساختاری عبارتند از: (۱) مدل اندازه‌گیری (۲) مدل ساختاری. یک مدل اندازه‌گیری جزئی از مدل معادله ساختاری است که نحوه سنجش یک متغیر پنهان را با استفاده از دو یا تعداد بیشتری متغیری مشاهده شده تعریف می‌کند. در این جا هر کدام از متغیرهای پژوهش، متغیر پنهان هستند. متغیر پنهان متغیری است که به‌طور مستقیم اندازه‌گیری نمی‌شود، بلکه با استفاده از دو یا چند متغیر مشاهده شده در نقش معرف سنجش می‌شود. متغیرهای آشکار همان پرسش‌های پرسش‌نامه‌اند که با آن‌ها متغیر پنهان را می‌سنجیم. پرسش‌نامه مربوط به مردم ساکن شهر کرمانشاه دارای ۱۲۰ گویه است که ۱۰ پرسش اول آن مربوط به پرسش‌های عمومی و بقیه پرسش‌ها در قالب طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت طراحی شده است. روایی این پرسش‌نامه با استفاده از نظرات اساتید مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ و به‌دست آمدن مقدار ۰/۸۹۵ تأیید شد.

محدوده و قلمرو پژوهش

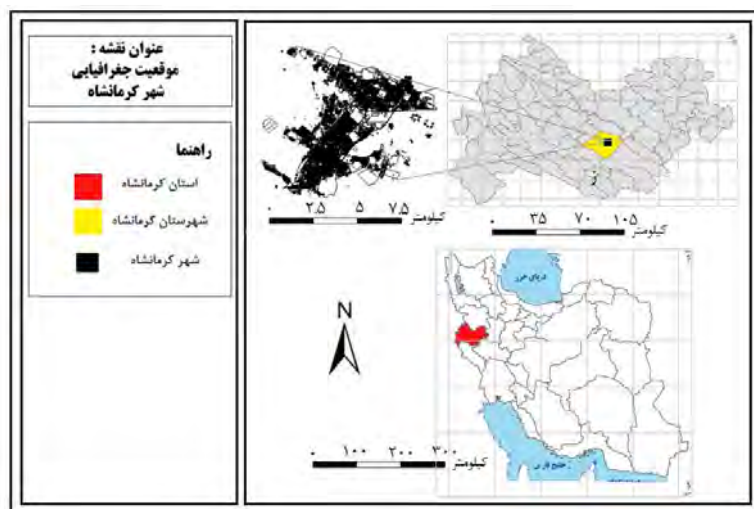
شهر کرمانشاه از شمال به کوه فرخ‌شاد، از شمال غربی به کوه طاق‌بستان و از جنوب به سفیدکوه منتهی می‌شود. کرمانشاه با موقعیت ۳۴ درجه و ۱۹ دقیقه عرض شمالی از استوا و ۴۷ درجه و ۷ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ تقریباً در مرکز استان کرمانشاه قرار گرفته است و دارای ارتفاع ۱۲۰۰ متر از سطح دریا است. مساحت شهر کرمانشاه بالغ بر ۹۵۶۸/۶ هکتار است و فاصله آن تا همدان ۱۸۹، سنندج ۱۳۶، ایلام ۲۰۸، خرم‌آباد ۱۹۷ و تهران ۵۲۵ کیلومتر است. این شهر دومین شهر بزرگ و پرجمعیت منطقه غرب و شمال‌غربی کشور (پس از تبریز) و بزرگترین شهر استان کرمانشاه است.

شهر، بهزیستی فردی، تسهیلات خدماتی، امنیت و ایمنی، فرهنگ، محیط‌زیست، اقتصاد، حمل و نقل و اوقات فراغت را شامل می‌شود (زیاری و همکاران، ۱۳۹۴).

روش تحقیق

این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است. جمع‌آوری داده‌ها، از طریق بررسی‌های اسنادی و مطالعات میدانی (با استفاده از ابزار پرسش‌نامه) انجام گرفته و با بهره‌گیری از نرم‌افزار Spss و آزمون‌های آماری و هم‌چنین از طریق مدل‌یابی معادلات ساختاری به وسیله نرم‌افزار Amos 23 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. جامعه آماری این پژوهش شامل ساکنان محلی شهر کرمانشاه است که در سال ۱۳۹۵ طبق سرشماری نفوس و مسکن برابر با ۹۴۶۶۵۱ نفر بوده است (سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۵). براساس فرمول کوکران و با سطح اطمینان ۹۵٪ حجم نمونه در این پژوهش ۳۸۵ نفر که با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده اطلاعات از پاسخ‌دهندگان جمع‌آوری گردید. در این پژوهش از شاخص‌هایی که سازمان یونسکو برای شهرهای خلاق عنوان کرده است استفاده شده است البته شاخص‌ها براساس منطقه مورد مطالعه انتخاب شده‌اند. Amos یا مدل معادلات ساختاری^۱ (SEM)، یک تکنیک تحلیل چندمتغیری از خانواده رگرسیون چندمتغیری و به بیان دقیق‌تر بسط مدل خطی کلی است که به پژوهشگر امکان می‌دهد تا مجموعه‌ای از معادلات رگرسیون را به گونه همزمان مورد آزمون قرار دهد. مدل‌یابی معادلات ساختاری یک رویکرد جامع برای آزمون فرضیه‌هایی درباره روابط متغیرهای مشاهده شده و مکنون است که گاه تحلیل ساختاری کوواریانس، مدل‌یابی علی و گاه نیز لیزرل^۲ نامیده شده است، اما اصطلاح غالب در این روزها، مدل‌یابی معادله ساختاری یا به گونه خلاصه SEM است (هومن، ۱۳۸۴: ۱۱). یک مدل معادله ساختاری در شکل عمومی‌اش از دو نوع مدل و انواعی

1. Structural equation modeling
2. Lisrel

شکل ۱: محدوده مورد مطالعه

شاخص کیفیت زندگی: مطابق جدول ۱ در بین گویه‌های کیفیت زندگی، گویه گردشگری و افزایش فرصت‌های تفریح بیشترین میانگین را دارد. گویه‌های گردشگری و اوقات فراغت، گردشگری و کمک به اقتصاد محلی، گردشگری و افزایش فضای سبز شهری، گردشگری و افزایش فرصت‌های شغلی به ترتیب میانگین‌های ۳/۲۸، ۳/۳۱، ۳/۲۷ و ۳/۲۶ دارد. لیکن گویه‌های گردشگری و بهبود حمل و نقل شهری با میانگین ۲/۹۴ و گردشگری و دسترسی به خدمات شهری با میانگین ۲/۹۶ کمتر از میانگین نظری (میانگین نظری برابر با ۳) می‌باشند.

شاخص پتانسیل‌های گردشگری: در بین متغیرهای گردشگری، بازار سنتی با میانگین ۴/۱۱ بیشترین میزان را دارد. پارک کوهستان با میانگین ۴/۰۳ از نظر پاسخ‌دهندگان در رتبه بعدی قرار می‌گیرد. میانگین سایر گویه‌ها به ترتیب مسجد جامع با ۳/۸۷، سراب نیلوفر با ۳/۸۶، صنایع دستی ۳/۸۴ و تکیه معاون‌الملک ۳/۵۱ بودند. این نتایج توصیفی، حاکی از آن است که پتانسیل‌های میراث تاریخی اهمیت بسیار زیادی در گردشگری شهر کرمانشاه دارند، ولی مسجد شافعی با ۲/۶۱ کمترین میانگین را دارد و نشان می‌دهد که اهمیت گردشگری پایین‌تری دارد.

کرمانشاه یکی از شهرهای باستانی ایران است و گفته می‌شود که آن را طهمورث دیوبند، پادشاه افسانه پیشدادیان ساخته است و برخی نیز بنای آن را به بهرام پادشاه ساسانی نسبت می‌دهند. استان کرمانشاه دارای ۴۰۰۰ اثر تاریخی و گردشگری است ولی از آثار تاریخی و گردشگری در داخل شهر کرمانشاه می‌توان به طاق بستان، پارک کوهستان، تکیه معاون‌الملک، تکیه بیگلربیگی، سراب نیلوفر، سراب قنبر، مسجد جامع، مسجد عمادالدوله، باغ پرندگان، باغ گلها و بازار سرپوشیده (تاریکه بازار) اشاره کرد.

بحث اصلی

در این پژوهش ۴۷ درصد از پاسخ‌گویان را مرد و ۵۳ درصد را زنان تشکیل داده‌اند، هم‌چنین ۶۲/۶ درصد از پاسخ‌گویان متأهل و ۳۷/۴ درصد افراد مجرد بوده‌اند. وضعیت سطح سواد پاسخ‌دهندگان در ۵ دسته تقسیم‌بندی گردید. سطح سواد در مقطع لیسانس با ۴۲/۳ بیشترین درصد فراوانی را در بین پاسخ‌دهندگان دارد. وضعیت شغلی افراد در قالب ۷ دسته شامل: شغل دولتی، آزاد، بازنشسته، دانش‌آموز، دانشجو، بیکار و مشاغل سنتی مورد پرسش قرار گرفت که مشاغل دولتی با ۳۰/۳ بیشترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱: توزیع فراوانی پاسخگویان به گویه‌های کیفیت زندگی

گویه‌ها	بسیار کم	کم	تا حدودی	زیاد	بسیار زیاد	میانگین
گردشگری و اقتصاد محلی	۳۱	۵۷	۱۰۸	۱۳۸	۵۱	۳/۳۱
گردشگری و فرصت‌های شغلی	۲۵	۶۷	۱۲۱	۱۲۶	۴۶	۳/۲۶
گردشگری و افزایش اشتغال	۲۸	۹۵	۱۳۲	۹۳	۳۷	۳/۰۴
گردشگری و افزایش فضای سبز	۲۷	۵۲	۱۳۸	۱۲۴	۴۴	۳/۲۷
گردشگری و اوقات فراغت	۲۴	۵۱	۱۴۳	۱۲۴	۴۳	۳/۲۸
گردشگری و تفریح	۲۰	۵۷	۱۲۵	۱۲۳	۶۰	۳/۳۷
گردشگری و فرصت تفریحی	۲۲	۶۸	۱۳۰	۱۰۸	۵۷	۳/۲۸
گردشگری و دسترسی به خدمات شهری	۳۰	۹۶	۱۴۲	۹۰	۲۷	۲/۹۶
گردشگری و مراکز خرید	۴۰	۶۵	۱۲۴	۱۲۸	۲۸	۳/۱۰
گردشگری و حمل و نقل	۵۱	۶۴	۱۵۲	۹۳	۲۵	۲/۹۴

جدول ۲: توزیع فراوانی پاسخگویان به گویه‌های پتانسیل‌های گردشگری

گویه‌ها	بسیار کم	کم	تا حدودی	زیاد	بسیار زیاد	میانگین
بازار سنتی	۵	۱۳	۶۹	۱۴۳	۱۵۵	۴/۱۱
صنایع دستی	۱	۲۲	۱۱۰	۱۵۵	۹۷	۳/۸۴
تکیه معاون الملک	۱۱	۴۵	۱۳۹	۱۱۶	۷۴	۳/۵۱
پارک کوهستان	۸	۲۱	۸۱	۱۱۳	۱۶۲	۴/۰۳
سراب قنبر	۲۳	۵۰	۱۳۲	۱۱۷	۶۳	۳/۳۸
سراب نیلوفر	۱۲	۱۵	۹۹	۱۴۵	۱۱۴	۳/۸۶
غار پراو	۱۴	۷۱	۱۱۳	۱۱۷	۷۰	۳/۴۱
مسجد جامع	۷۷	۸۲	۱۰۷	۶۷	۵۲	۲/۸۷
مسجد عماد الدوله	۷۷	۵۲	۱۳۲	۹۲	۳۲	۲/۸۳
مسجد شافعی	۸۸	۷۰	۱۵۲	۵۲	۲۳	۲/۶۱

جدول ۳: توزیع فراوانی پاسخگویان به گویه‌های گردشگری خلاق

گویه‌ها	بسیار کم	کم	تا حدودی	زیاد	بسیار زیاد	میانگین
صنایع دستی و رونق گردشگری	۱۷	۳۱	۱۰۱	۱۶۲	۷۴	۳/۶۳
صنایع دستی و حفظ فرهنگ و هویت ساکنان	۱۱	۳۲	۷۷	۱۵۳	۱۱۲	۳/۸۳
صنایع دستی و حفظ میراث فرهنگی	۱۲	۲۵	۶۸	۱۷۱	۱۰۹	۳/۸۸
استعداد شهروندان در زمینه خلاقیت	۳۶	۴۸	۱۳۳	۱۲۹	۳۹	۳/۲۲
گردشگری و آشکار کردن هنرها	۱۱	۴۶	۱۲۲	۱۴۴	۶۲	۳/۵۱
گردشگری و تقویت تعداد هنرمندان و علاقه به هنر	۱۱	۴۰	۱۱۱	۱۵۸	۶۵	۳/۵۸
موسیقی و آرامش افراد	۱۲	۴۶	۱۲۲	۱۲۳	۸۲	۳/۵۶
موسیقی و حفظ میراث فرهنگی	۱۳	۳۹	۱۲۴	۱۲۲	۸۷	۳/۶۰
موسیقی و حفظ فرهنگ و هویت ساکنان	۱۰	۳۲	۱۰۲	۱۳۴	۱۰۷	۳/۷۶

پاسخ‌گویان دارد، ضمن آن‌که پاسخ‌دهندگان، صنایع دستی را در حفظ هویت و فرهنگ ساکنان دارای اهمیت بسیار بالایی دانسته‌اند. در مجموع از نظر پاسخ‌دهندگان صنایع دستی در رونق گردشگری، حفظ

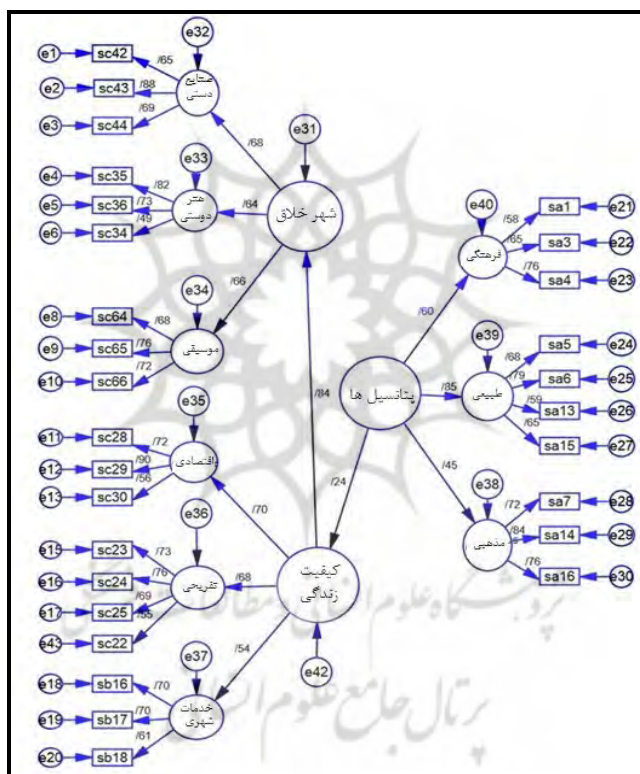
شاخص گردشگری خلاق: مطابق جدول ۳، از بین گویه‌های مورد بررسی در زمینه خلاقیت و گردشگری، متغیر صنایع دستی و اهمیت آن در حفظ میراث فرهنگی با میانگین ۳/۸۸ بیشترین اهمیت را از نظر

گردشگری بر کیفیت زندگی تأثیر می‌گذارد ضریب رگرسیونی این تأثیر ۰/۲۴ است که با سطح معنی‌داری ۰/۱۳ فرضیه اول که پتانسیل‌های گردشگری بر کیفیت زندگی اثر معناداری دارد تأیید می‌شود. در بین متغیرهای پنهان تشکیل‌دهنده پتانسیل‌های گردشگری، پتانسیل‌های طبیعی با ضریب رگرسیونی ۰/۸۵ بیشترین اثر را دارا بوده و از این بین سراب قنبر با ضریب رگرسیونی ۰/۷۹ بیشترین اثر را بر کیفیت زندگی در شهر کرمانشاه دارد.

فرهنگ اصیل و میراث بشری ارزش بسیار بالایی دارد. موسیقی سنتی از اهمیت کمتری در مقایسه با صنایع دستی در حفظ میراث فرهنگی، هویت ساکنان و آرامش افراد برخوردار است. آنچه در پاسخ شهروندان به گردشگری خلاق اهمیت دارد این نکته است که تمام گویه‌های این شاخص بالاتر از میانگین نظری (میانگین نظری=۳) هستند که این نشان‌دهنده پتانسیل بالای گردشگری خلاق در شهر کرمانشاه است.

بحث اصلی

بر اساس شکل ۲، مدل ساختاری فوق پتانسیل‌های

شکل ۲: نمودار معادله ساختاری تأثیر متغیرهای پتانسیل گردشگری بر کیفیت زندگی و شهر خلاق

گذار است. جاذبه‌های تشکیل‌دهنده پتانسیل‌های گردشگری به ترتیب شامل سراب قنبر، پارک کوهستان، غارپرا و سراب نیلوفر با ضریب رگرسیونی استاندارد غیرمستقیم ۰/۶۴۴، ۰/۵۴۸، ۰/۵۴۲، ۰/۵۱۲ بر متغیر پنهان مرتبه دوم پتانسیل‌های گردشگری بیشترین تأثیر را می‌گذارند.

طبق جدول ۴، بر اساس مدل مذکور کیفیت زندگی بر شهر خلاق دارای ضریب ۰/۸۴ با p value ۰/۰۰۰ است، بنابراین فرضیه دوم تحقیق نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد (چون مقدار P در اینجا کمتر از ۰/۰۵ است). از طرف دیگر پتانسیل‌های گردشگری بر روی خلاقیت شهری اثر غیرمستقیمی دارد به طوری که این پتانسیل‌ها با ضریب ۰/۲۳ بر خلاقیت شهری اثر

جدول ۴: جدول رگرسیون وزنی مدل پیش فرض مدل ساختاری

شاخص‌ها	جهت مسیر	متغیرها	تخمین غیراستاندارد	خطای معیار	نسبت بحرانی	سطح معنی‌داری	
پتانسیل‌های گردشگری		تأثیر پتانسیل‌ها بر کیفیت زندگی	۰/۴۱۹	۰/۱۶۹	۲/۴۷۴	۰/۰۱۳	
		تأثیر کیفیت زندگی بر شهر خلاق	۰/۶۸۶	۰/۱۲۹	۵/۳۱۰	...	
	Sa1	بازار سنتی	۱/۰۰۰				
	Sa3	صنایع دستی	۱/۰۶۰	۰/۱۴۲	۷/۴۷۱	...	
	Sa4	تکیه معاون‌الملک	۱/۴۲۳	۰/۱۸۸	۷/۵۷۹	...	
	Sa5	پارک کوهستان	۱/۰۰۰				
	Sa6	سراب قنبر	۱/۲۳۸	۰/۱۲۰	۱۰/۲۸۸	...	
	Sa13	سراب نیلوفر	۰/۸۴۱	۰/۰۹۸	۸/۵۴۳	...	
	Sa15	غار پرآو	۱/۰۰۸	۰/۱۰۹	۹/۲۱۲	...	
	Sa7	مسجد جامع	۱/۰۰۰				
	Sa14	مسجد عماد الدوله	۱/۰۸۵	۰/۰۹۴	۱۱/۵۳۳	...	
	Sa16	مسجد شافعی	۰/۹۱۳	۰/۰۸۱	۱۱/۳۰۶	...	
	کیفیت زندگی	Sc28	گردشگری و اقتصاد محلی	۱/۰۰۰			
		Sc29	گردشگری و فرصت‌های شغلی	۱/۲۱۳	۰/۱۰۷	۱۱/۲۹۸	...
		SC11	گردشگری و افزایش اشتغال	۰/۶۹۸	۰/۰۷۰	۸/۹۲۰	...
		SC22	گردشگری و افزایش فضای سبز	۰/۷۸۷	۰/۰۹۳	۸/۴۲۸	...
SC23		گردشگری و اوقات فراغت	۱/۰۰۰				
SC24		گردشگری و تفریح	۱/۱۰۳	۰/۱۰۰	۱۱/۰۱۹	...	
SC25		گردشگری و فرصت تفریحی	۱/۰۱۵	۰/۰۹۸	۱۰/۳۵۰	...	
Sb16		گردشگری و دسترسی به خدمات شهری	۱/۰۰۰				
Sb17		گردشگری و مراکز خرید	۱/۰۵۲	۰/۱۲۸	۸/۲۱۲	...	
Sb18		گردشگری و حمل و نقل	۰/۹۳۲	۰/۱۱۹	۷/۸۶۳	...	

شاخص‌های نکوئی مدل ساختاری: شاخص کای

اسکوئر غیر معنادار (CMIN) برابر با ۶۰۵/۸۱۰ است که نتیجه‌ای مطلوب را به نمایش می‌گذارد با توجه به این که درجه آزادی مدل تحقیق از صفر به دور و به درجه آزادی مدل مستقل نزدیک می‌شود باید تلقی مطلوب از مدل داشت. نسبت کای اسکوئر به درجات آزادی که کای اسکوئر نسبی (CMIN/DF) خوانده می‌شود و به جهت قضاوت درباره مدل تدوین شده و حمایت داده‌ها از آن شاخص مناسب‌تری است. این شاخص مقادیر ۱ تا ۳ برای آن خوب تلقی می‌شود، بنابراین در مدل مورد نظر ما این مقدار برابر با ۱/۶۵۵

حاکمی از وضعیت خوب برای مدل است. مقدار شاخص RMSEA که ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده است برابر با ۰/۰۴۷ است که دارای برازشی خوب برای مدل می‌باشد. شاخص برازش هنجار شده مقتصد PNFI که مقدار آن ۰/۷۲۹ است این شاخص نیز دارای برازشی خوب است، همچنین شاخص برازش تطبیقی مقتصد PCFI که مقدار آن ۰/۸۲۳ است، برازشی خوب دارد و همچنین شاخص برازش تطبیقی CFI که برابر ۰/۹۱۳ است دارای برازش قابل قبول می‌باشد.

جدول ۵: جدول نیکویی برازش مدل ساختاری پژوهش

نام شاخص	علائم اختصاری	مقدار مدل	خوب	قابل قبول	نا مناسب
خی دو (کای اسکوتر)	CMIN	۶۰۵/۸۱۰	-	-	-
درجه آزادی	DF	۳۶۶	-	-	-
کای اسکوتر نسبی (بهنجار شده)	CMIN/DF	۱/۶۵۵	۱-۳	۳-۵	+ ۵
شاخص برازش تطبیقی	CFI	۰/۹۱۳	+ ۰/۹۵	۰/۹۵ - ۰/۹۰	کمتر از ۰/۹۰
شاخص برازش هنجار شده مقتصد	PNFI	۰/۷۲۹	+ ۰/۶۰	۰/۶۰ تا ۰/۵۰	کمتر از ۰/۵۰
شاخص برازش تطبیقی مقتصد	PCFI	۰/۸۲۳	+ ۰/۶۰	۰/۶۰ تا ۰/۵۰	کمتر از ۰/۵۰
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA	۰/۰۴۷	کمتر از ۰/۰۵	۰/۰۵ تا ۰/۰۸	بزرگتر از ۰/۰۸

نتیجه گیری

ایده شهر خلاق مبحثی جدید و مورد توجه در حوزه پژوهش‌های شهری و به ویژه توسعه گردشگری شهری بوده و برای ارتقای کیفیت زندگی بر تفکرات نو شهروندان تأکید دارد. ایجاد شهرهای خلاق باعث رونق و شکوفایی حیات شهری می‌گردد، که این خود سطح مناسبات یک شهر را در پیوند با سایر شهرها در مقیاس ملی و فراملی گسترش می‌دهد. شهرهای خلاق نقش اساسی در رشد و توسعه هر شهری خواهند داشت و وجود زیرساخت‌های فرهنگی و اقتصادی، رهبری خلاقانه و نقش افراد خلاق و نوآور از جمله امکانات زیرساختی جهت رونق و توسعه گردشگری پایدار شهری است. شهر خلاق مکانی است که در عصر توسعه با تمرکز بر نیروی بی‌پایان و فراگیر خلاقیت و مشارکت دانایی محور شهروندان و با تأکید بر فراهم نمودن منابع و امکانات برای گسترش صنایع خلاق، سعی در جذب گردشگر برای تحقق توسعه شهری و افزایش کیفیت زندگی شهروندان دارد. طی سال‌های اخیر گردشگری تبدیل به صنعتی رقابتی شده و کشورها برای کسب درآمد بیشتر متمایل به روش‌های جدید و ارائه نوآوری در این صنعت شده‌اند. از جمله اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی می‌توان به این موارد اشاره کرد: پویایی اقتصادی، بهبود زیرساخت‌های محلی، افزایش غرور محلی و شادابی جامعه و تقویت سنن و ارزش‌های محلی. توسعه گردشگری در یک شهر علاوه بر افزایش عدالت اجتماعی، اشتغال و... به واسطه ورود افراد گوناگون در جامعه منجر به افزایش تنوع اجتماعی خواهد شد، با

افزایش تنوع اجتماعی در جامعه، میزان مدارا افزایش یافته و بنابراین قابلیت تبدیل شدن یک شهر به شهری خلاق افزایش می‌یابد؛ بنابراین با توجه به سابقه تاریخی، فرهنگی و وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان در کرمانشاه می‌توان با معرفی درست این پتانسیل‌ها به همگان و گسترش زیرساخت جهت رونق و توسعه گردشگری شهر را به سوی خلاقیت سوق داد. فرضیه اول تحقیق مبتنی بر اثر پتانسیل‌های گردشگری بر کیفیت زندگی معنادار بوده و پتانسیل‌های گردشگری اثر مستقیمی بر شاخص‌های کیفیت زندگی می‌گذارند. از جمله مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری شهر کرمانشاه که بر کیفیت زندگی شهر اثرگذار است به ترتیب سراب قنبر، پارک کوهستان، غارپراو و سراب نیلوفر است این بدین معنی است که با افزایش زیرساخت‌ها، امکانات و تسهیلات در این جاذبه‌ها و در نتیجه جذب گردشگر، بهبود شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر کرمانشاه انتظار می‌رود. افزایش کیفیت زندگی متأثر از جاذبه‌های گردشگری، گردشگری خلاق و خلاقیت شهری را به شدت افزایش می‌دهد، بنابر آزمون فرضیه دوم کیفیت زندگی اثر معناداری با ضریب رگرسیونی ۰/۸۴ بر خلاقیت شهری می‌گذارد. این نتیجه با پژوهش مک گراهان و وجان (۲۰۰۷) که افراد طبقه خلاق به سمت مناطقی کشیده می‌شوند که سطح بالایی از کیفیت زندگی دارند، تطابق دارد. نتایج این تحقیق برخلاف پژوهش یوسفی و همکاران (۱۳۹۳) است که نقش جاذبه‌های تاریخی، مذهبی، هنری، فرهنگی و مذهبی را در تشکیل شهر خلاق موثر

- عبدالرسول. ۱۳۹۲. شهر خلاق (مبانی نظری و شاخص‌ها)، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، دانش شهر شماره ۱۹۶، صص ۳۸-۱.
۵. رضائیان قرگوزلو، علی، قادری، اسماعیل، میرعباسی، رمضان. ۱۳۹۱. برنامه‌ریزی شهرخلاق، تهران: انتشارات آذرخش.
۶. رفیعیان، محسن. ۱۳۸۹. درآمدی بر مناطق و شهرهای خلاق، مجله شهرداری‌ها، شماره ۱۰۰، صص ۱۶-۱۲.
۷. زیاری، کرامت‌اله، علی اصغر پیلهور و محمد احمدی. ۱۳۹۴. سنجش میزان کیفیت زندگی در شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر جدید بینالود). فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، دوره پنجم، شماره شانزدهم، گلستان.
۸. شهابیان، پویان، رهگذر، عرفانه. ۱۳۹۱. پیوند محیط خلاق با شهر، نشریه منظر، دوره ۴، شماره ۱۹ تابستان ۱۳۹۱، صص ۶۷-۷۳.
۹. شفیع‌ی، زاهد، فرخیان، فیروزه، میرقدر، لیلا. ۱۳۹۳. اصفهان به‌عنوان شهر خلاق صنایع دستی با رویکرد توسعه گردشگری، جغرافیا (مجله علمی- پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)، دوره جدید، سال دوازدهم، شماره ۴۳، صص ۲۵۱-۲۷۸.
۱۰. صحرائیان، زهرا، علی، موحد. ۱۳۹۶. تحلیل و شناسایی پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق بافت‌های فرسوده با تأکید بر گردشگری (مطالعه موردی: محله فهادان شهر یزد)، مجله آمایش جغرافیایی فضا، دوره ۷، شماره ۲۶، زمستان، صص ۳۱-۴۸.
۱۱. ضرابی، اصغر، رزم‌پوری، علی‌اکبر، علیزاده اصل، جبار، نوری، محمد. ۱۳۹۳. سنجش و ارزیابی شاخص کیفیت زندگی در شهرهای متوسط اندام (شهر یاسوج)، مجله علمی و پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، سال چهارم، شماره سوم، صص ۱۵-۳۶.
۱۲. زرغام، حمید. ۱۳۸۱. مدل برنامه‌ریزی استراتژیک جهانگردی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت معلم فرزین پاک، شهزاد، ۱۳۸۹. شهر خلاق، مجله شهرداری‌ها، شماره ۱۰۰، صص ۸۵-۹۰.
۱۳. کلانتری، بهرنگ، یاری قلی، وحید، رحمتی، اکبر، ۱۳۹۱. فضای جمعی و شهر خلاق، مجله منظر، شماره ۱۹، صص ۷۴-۸۰.
۱۴. لطفی‌زاده دهکردی، سیمین‌دخت، شاهدی، بهرام. ۱۳۹۳. بررسی شاخص‌های شهر خلاق با رویکرد توسعه گردشگری، کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار،

می‌داند، چرا که در این تحقیق، جاذبه‌های طبیعی شهر اثر بسیار بیشتری نسبت به سایر جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی در خلق شهر خلاق ایفا می‌نماید. با توجه به نتیجه تفصیلی مدل ساختاری و مشخص شدن وزن‌های عاملی هر یک از شاخص‌ها و زیر شاخص‌ها پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- بهبود کیفیت محیطی پتانسیل‌های گردشگری بخصوص پارک کوهستان، سراب قنبر، سراب نیلوفر، غار پرآو.
- برنامه‌ریزی و طرح ریزی گسترش تنوع گردشگری متناسب با جاذبه‌های طبیعت‌گردی برای مثال تقویت گردشگری ورزشی در سایت غار پرآو.
- بهینه‌سازی و ارتقاء کیفیت خدمات‌رسانی به گردشگران با تأکید بر سایت‌های طبیعت‌گردی.
- بهبود و ارتقاء زیرساخت‌های گردشگری با اولویت ایجاد اشتغال، کسب‌وکار گردشگری و تأکید بر جاذبه‌های طبیعی.

منابع

۱. ابراهیمی، مهران. ۱۳۸۷. نشست شهرخلاق: مفاهیم، سیاست‌ها، مطالعه موردی از شهرهای موفق و ناموفق، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، فرهنگسرای نیاوران، تهران.
۲. حاجی‌نوروزی، فتانه، جمال آذریه، محمدعلی، ماهوتی، نسترن. ۱۳۹۳. بررسی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های شکل‌گیری گردشگری خلاق و شهر خلاق با استفاده از تکنیک سوات، همایش ملی نظریه‌های نوین در معماری و شهرسازی، قزوین: دانشگاه آزاد اسلامی واحد.
۳. خواجه شاهکوهی، علیرضا، سیدمحمد موسوی پارسائی. ۱۳۹۸. ارزیابی رضایت گردشگران از عملکرد ابعاد محصول مقاصد گردشگری یک آنالیز تطبیقی، فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، دوره ۹، شماره ۳۲، تابستان، صص ۱۳-۳۲.
۴. رحمتی، اکبر، ربیعی‌فر، ولی‌اله، زارعی، ساسان. ۱۳۹۲. نقش و جایگاه خلاقیت در طراحی فضاهای عمومی، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط‌زیست پایدار، همدان: دانشکده شهید مفتح، رحیمی، محمد، مردعلی، محسن، داه‌ا، الهام، فلاح‌زاده،

- Economic Reform on Gahanian Families
.Canadian Home Economics Journal, 18.
21. Neal, J., Uysal, M. and Sirgy, M. 2007. "The effect of tourism services on travelers quality of life", Journal of Travel Research, 46: 154-163.
22. Pacione, M. 2003. Urban environmental quality and human wellbeing—a social geographical perspective. Landscape and urban planning, 65(1-2): 19-30.
23. Sasaki, M. 2008. Developing creative cities through networking. Policy Science, 15(3), 77-88.
24. Schlemmer, L. and Moller, V. 1983. The Shape of South African Society and its Challenges, Social Indicators Research. 41(3), 15–50.
25. Sefertzi, E. 2000. INNOREGIO: dissemination of innovation and knowledge management techniques. Report produced for the EC funded project, pp.1-19.
26. www.unesco.org/The Creative Cities Netwo.
- استراتژی‌ها و چالش‌ها با تمرکز بر کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری، تبریز.
۱۵. هومن، حیدرعلی. ۱۳۸۴. مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل، تهران، انتشارات سمت، ص ۳۵۲.
۱۶. یوسفی، رشید، مرادپور، نبی، تازش، یوسف، علی‌نیا، یاور. ۱۳۹۲. تحلیل نقش و جایگاه شهر خلاق در توسعه گردشگری با رویکرد توسعه پایدار، کنفرانس بین‌المللی فناوری، مهندسی و علوم محیطی.
17. Florida, R. 2002. The Rise of the Creative Class. and how it's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York, N.Y., Basic Books.
18. Gunn, C.A. and Var, T. 2002. Tourism planning: Basics, concepts, cases. Psychology Press.
19. Inskip, E. 1991. Tourism planning. An Integrated and Sustainable Development Approach. Van Nostrand, New York
20. Macgregor, S.L.T. 1998. The Impact of